

Urszula Majcher-Legawiec

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla dzieci i młodzieży z doświadczeniem migracji lub uchodźstwa

MATERIAŁY ĆWICZENIOWE DLA NAUCZYCIELI

Spis treści

Wprowadzenie	3
1. Ścieżka formalna pomocy psychologiczno-pedagogicznej	3
2. Rola i zadania poradni psychologiczno-pedagogicznej.....	5
3. Obserwacja diagnostyczna ucznia – identyfikacja potrzeb	7
4. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla ucznia cudzoziemskiego	7
5. Strategie pracy z uczniem cudzoziemskim na lekcji przedmiotowej	8
6. Narzędzia wsparcia cyfrowego nauczyciela	10
7. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w kontekście zdrowia psychicznego i wsparcia psychospołecznego w sytuacjach kryzysowych – informacje praktyczne	11
8. Arkusz samooceny szkoły (model MHPSS).....	14
9. Realizacja pomocy psychologiczno-pedagogicznej w wielokulturowym środowisku szkolnym – informacje praktyczne	16
10. Karta mocnych stron ucznia.....	19

Wprowadzenie

Materiał ćwiczeniowy stanowi praktyczne rozwinięcie informacji zawartych w poradniku dla nauczycieli pt. *Pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla dzieci i młodzieży z doświadczeniem migracji lub uchodźstwa w perspektywie międzykulturowej, ze szczególnym uwzględnieniem uczniów i uczennic z Ukrainy*. Rekomenduje się korzystanie z obu opracowań z uwagi na ich komplementarny charakter.

Zagadnienia pomocy psychologiczno-pedagogicznej (PPP) są dobrze opisane w przepisach prawa oświatowego. Dokumentem, z którym każdy nauczyciel powinien się zapoznać, jest Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2023 poz. 1798). Wszystkie poniższe informacje pozostają z nim w zgodności i stanowią propozycje jego praktycznego wdrożenia.

1. Ścieżka formalna pomocy psychologiczno-pedagogicznej

W polskim systemie pomoc psychologiczno-pedagogiczna może być udzielana z inicjatywy ucznia, rodziców, dyrektora, nauczyciela, wychowawcy lub poradni psychologiczno-pedagogicznej. Zakres podmiotowy (kto udziela pomocy) i przedmiotowy (w jakiej formie) został omówiony w poradniku dla nauczycieli. Co do zasady PPP udzielana jest każdemu, kto jej potrzebuje. Stopień sformalizowania działań jest bardzo różny: od intuicyjnego, związanego z codzienną obserwacją dziecka w szkole, do bardzo formalnego, wynikającego np. z faktu posiadania przez dziecko orzeczenia o potrzebie kształcenia indywidualnego. W zakresie dostępu do PPP nie różnicuje się dzieci ze względu na kraj pochodzenia.

Tabela 1

Jak szkoła pomaga uczniom?

Dziecko bez orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego	Dziecko z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego
Obserwacja, analiza zachowań i diagnoza potrzeb. Diagnozę może przeprowadzić indywidualnie każdy nauczyciel samodzielnie lub w konsultacji z rodzicami, innymi nauczycielami, w tym specjalistami szkolnymi	Analiza dostarczonych dokumentów z poradni psychologiczno-pedagogicznej (orzeczenie) i innych (np. dokumentów medycznych dostarczonych przez rodziców), obserwacja, diagnoza potrzeb

Dziecko bez orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego	Dziecko z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego
W zależności od potrzeb wzmocnienie w codziennych sytuacjach. Nauczyciele dostosowują wymagania edukacyjne w trakcie bieżącej pracy z uczniem (np. poprzez modyfikację metod pracy, dzielenie zadań, pomoce), także bez opinii z poradni PP, stosując zalecenia specjalistów szkolnych czy własne wnioski z obserwacji	Wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia (WOPFU) dokonana przez zespół nauczycieli i specjalistów pracujących z dzieckiem – diagnoza wstępna w chwili przyjęcia dziecka do szkoły i cykliczna, okresowa (min. 2 razy w roku)
Na podstawie opinii z poradni PP zalecającej dostosowania – indywidualizacja pracy z uczniem i opracowanie tzw. dostosowań. Wymagania edukacyjne dostosowywane są do potrzeb psychofizycznych i rozwojowych ucznia (dostosowaniu podlegają metody, formy pracy, środki dydaktyczne, organizacja pracy i sposoby sprawdzania wiedzy – nie podstawa programowa). Organizacja indywidualnych lub grupowych zajęć dodatkowych, nauczania indywidualnego lub indywidualnej ścieżki kształcenia w przypadku posiadania opinii z poradni PP. Realizacja indywidualnego programu lub toku nauki na podstawie dokumentów	Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny (IPET) opracowany na podstawie obserwacji i WOPFU w pierwszym miesiącu pobytu dziecka w szkole na cały etap edukacyjny; ewaluacja i aktualizacja dwa razy w roku szkolnym
Indywidualizacja w codziennej pracy z uczniem na podstawie wniosków z obserwacji w szkole lub na podstawie opinii z poradni PP	Codzienna praca z dostosowaniem wymagań, form i metod realizacji podstawy programowej. Specjalistyczne terapie

Źródło: oprac. aut.

Szkoła – dbając o jakość pomocy psychologiczno-pedagogicznej, powołuje zespół ds. PPP i opracowuje wewnętrzne procedury. Mogą one obejmować przykładowe kroki (etapy):

Tabela 2

Procedura wsparcia w szkole

Etap	Działanie	Osoba odpowiedzialna
I	Rozpoznanie trudności i rozmowa z rodzicem	Nauczyciel / wychowawca
II	Przekazanie informacji do pedagoga lub psychologa szkolnego	Wychowawca
III	Ustalenie form pomocy (np. zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze, korekcyjno-kompensacyjne)	Dyrektor (w porozumieniu z zespołem)
IV	Pisemne poinformowanie rodziców o ustalonych formach wsparcia	Wychowawca
V	Realizacja i monitorowanie efektów (wpisy w dzienniku elektronicznym)	Nauczyciele specjaliści

Źródło: oprac. aut.

Nauczyciel, wychowawca lub specjalista szkolny w ramach PPP realizowanej w szkole i po wyczerpaniu środków skutecznego wsparcia ucznia może zasugerować kontakt z poradnią psychologiczno-pedagogiczną.

2. Rola i zadania poradni psychologiczno-pedagogicznej

Pomoc udzielana przez publiczną poradnię psychologiczno-pedagogiczną jest dobrowolna i nieodpłatna. Diagnoza w poradni, a także wydanie informacji o wynikach przeprowadzonej diagnozy czy opinii, odbywa się wyłącznie na wniosek rodzica lub pełnoletniego ucznia (wniosku nie może złożyć szkoła). Wydana przez poradnię opinia jest przekazywana do szkoły przez rodzica lub pełnoletniego ucznia dobrowolnie.

Celem diagnozy w poradni jest:

- określenie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych,
- określenie indywidualnych możliwości psychofizycznych,
- wyjaśnienie mechanizmów funkcjonowania w odniesieniu do zgłaszanego problemu,
- wskazanie sposobu rozwiązania problemu – wskazanie kierunków działań w zakresie kształcenia i wychowania dziecka oraz wspomagania jego rozwoju.

Poradnia psychologiczno-pedagogiczna wydaje:

1. opinie:

- o potrzebie wczesnego wspomagania rozwoju – jest to wyłączna kompetencja zespołu orzekającego publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej,
- o specyficznych trudnościach w uczeniu się,
- w sprawie odroczenia rozpoczęcia przez dziecko obowiązku szkolnego,
- w sprawie wcześniejszego przyjęcia dziecka do szkoły podstawowej,
- w sprawie udzielenia zezwolenia na indywidualny program lub tok nauki,
- w sprawie spełniania przez dziecko obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego poza przedszkolem, oddziałem przedszkolnym lub inną formą wychowania przedszkolnego,
- w sprawie spełniania przez ucznia obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki poza szkołą,
- w sprawie zwolnienia ucznia z nauki drugiego języka obcego,
- w sprawie objęcia ucznia nauką w klasie terapeutycznej,
- w sprawie objęcia ucznia zindywidualizowaną ścieżką kształcenia,
- w sprawie dostosowania wymagań edukacyjnych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb edukacyjnych ucznia,
- w sprawie pierwszeństwa w przyjęciu ucznia z problemami zdrowotnymi do szkoły ponadpodstawowej,

- w sprawie zezwolenia na zatrudnienie młodocianego w celu przyuczenia do wykonywania określonej pracy lub nauki zawodu,
- w sprawie braku przeciwwskazań do wykonywania przez dziecko pracy lub innych zajęć zarobkowych,
- w innych sprawach związanych z kształceniem i wychowaniem dzieci i młodzieży (np. dla lekarzy, sądu).

2. orzeczenia:

- o potrzebie kształcenia specjalnego,
- o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych,
- o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego,
- o potrzebie indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży.

Dokumenty dotyczące dziecka wydawane są wyłącznie wnioskodawcom na wniosek rodziców dziecka lub pełnoletnich uczniów.

Poradnia PP może objąć bezpośrednią pomocą psychologiczno-pedagogiczną dziecko, rodziców lub i dziecko, i rodziców równocześnie. Prowadzi również proces wspomagania nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z dzieckiem w szkole, do której dziecko uczęszcza.

Bezpośrednia pomoc polega w szczególności na:

- prowadzeniu terapii dzieci i młodzieży oraz ich rodzin w poradni,
- wspieraniu dzieci i młodzieży wymagających PPP lub pomocy w wyborze kierunku kształcenia i zawodu oraz w planowaniu kształcenia i kariery zawodowej,
- udzielaniu pomocy rodzicom w rozpoznawaniu potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dzieci i młodzieży oraz w rozwiązywaniu problemów edukacyjnych i wychowawczych.

Poradnie wspierają nauczycieli, wychowawców i specjalistów w:

- rozpoznawaniu potrzeb rozwojowych i edukacyjnych dzieci i młodzieży, w tym w rozpoznawaniu ryzyka wystąpienia specyficznych trudności w uczeniu się u uczniów klas I–III szkoły podstawowej,
- udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej,
- opracowywaniu i realizowaniu indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych oraz indywidualnych programów zajęć rewalidacyjno-wychowawczych,
- rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych,

- realizacji działań z zakresu profilaktyki uzależnień i innych problemów dzieci i młodzieży,
- prowadzeniu edukacji dotyczącej ochrony zdrowia psychicznego wśród dzieci i młodzieży, rodziców i nauczycieli.

3. Obserwacja diagnostyczna ucznia – identyfikacja potrzeb

Nauczyciel jest „diagnostą pierwszego kontaktu”. Podczas obserwacji ucznia w codziennych sytuacjach w szkole, także w trakcie zajęć przedmiotowych, należy zwrócić uwagę na:

1. **sferę poznawczą** – trudności z zapamiętywaniem, koncentracją, tempem pracy,
2. **sferę emocjonalno-społeczną** – relacje z grupą, reakcje na porażkę, przestrzeganie norm,
3. **sferę fizyczną** – motorykę małą (pismo), męczliwość, integrację sensoryczną.

Zadanie dla nauczyciela

Przygotuj notatkę z obserwacji ucznia, unikając oceniania, np. zamiast oceny/opinii (lewa kolumna) zanotuj fakt (prawa kolumna).

Tabela 3

Obserwacja w szkole

Ocena, opinia	Opis zaobserwowanego faktu
jest leniwy	uczeń po 10 minutach pracy przestaje pisać, rozprasza się pod wpływem hałasu
ignoruje rówieśników	nie nawiązuje kontaktu z rówieśnikami, jest wycofany, niewerbalnie, np. ruchem głowy odmawia udziału

Źródło: oprac. aut.

4. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla ucznia cudzoziemskiego

W przypadku ucznia cudzoziemskiego PPP jest realizowana dwutorowo, poprzez:

1. zajęcia dodatkowe (na podstawie art. 165 prawa oświatowego):
 - naukę języka polskiego w formie zajęć dodatkowych, nieobowiązkowych,
 - zajęcia wyrównawcze z przedmiotów, w których uczeń ma luki programowe,
 - pomoc asystenta międzykulturowego (jeśli szkoła go zatrudnia);

2. poprzez dostosowanie wymagań edukacyjnych:
 - obowiązek dostosowania metod i form pracy do możliwości psychofizycznych i komunikacyjnych ucznia (nawet jeśli nie posiada opinii z poradni).

Studium przypadku – uczennica z Ukrainy w polskiej szkole

Tetiana, uczennica klasy VII, jest w Polsce od 6 miesięcy. Rozumie proste polecenia, ale ma duże trudności z czytaniem dłuższych tekstów literackich i pisaniem wypracowań. Na lekcjach języka polskiego jest wycofana, z kolei na lekcjach matematyki radzi sobie świetnie. Matka obawia się egzaminu ósmoklasisty, ale nie wie, jak pomóc jej w domu z gramatyką polską i komunikacją po polsku. Sama zna język polski dość słabo, nigdy nie korzystała z kursów językowych. Często używa automatycznego translatora, żeby rozumieć informacje w Librusie.

Ćwiczenie dla nauczycieli

- Czy trudności Tetiany wynikają z braku zdolności czy z bariery językowej i stresu akulturacyjnego?
- Jakie konkretne dostosowania na lekcji języka polskiego pomogą Tetianie zrozumieć treść lektury bez konieczności czytania całości w oryginale?
- Jakie zajęcia w ramach PPP należy jej przypisać (np. zajęcia logopedyczne ukierunkowane na fonetykę, zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze) i jak zaplanować współpracę z matką?

5. Strategie pracy z uczniem cudzoziemskim na lekcji przedmiotowej

- **Wizualizacja** – stosowanie map myśli, piktogramów, słowników obrazkowych.
- **Metoda *scaffolding* (rusztowanie)** – podawanie gotowych schematów wypowiedzi (np. „Moim zdaniem...”, „Uważam, że...”) do kopiowania przez ucznia (szczególnie ważne przy rozwijaniu sprawności mówienia i pisania).
- **Ocenianie wspierające** – docenianie wysiłku i postępu w opanowywaniu języka, a nie tylko poprawności ortograficznej i gramatycznej. Prymat komunikatywności nad poprawnością.

Tabela 4

Arkusze dostosowania wymagań (język polski – przykład)

Uczeń:

Klasa:

Rok szkolny:

Obszar dostosowania	Propozycje
Praca z tekstem/ czytanie	<p>skracanie tekstów do czytania, wybór kluczowych fragmentów zamiast całości (wskazuje nauczyciel)</p> <p>korzystanie ze słownika polsko-ukraińskiego podczas lekcji</p> <p>udostępnianie streszczeń lektur w języku ukraińskim (jako wsparcie zrozumienia fabuły)</p> <p>korzystanie z dostępnych form przekładu intersemiotycznego (film, obraz, tutorial itp.),</p>
Formy wypowiedzi pisemnej	<p>wydłużenie czasu na pisanie prac klasowych</p> <p>akceptowanie prostych struktur składniowych jako nośnika treści, nie stylu</p> <p>nieocenianie błędów ortograficznych, gramatycznych i interpunkcyjnych wynikających ze słabej znajomości języka polskiego lub interferencji języka pierwszego</p>
Odpowiedzi ustne	<p>zadawanie pytań zamkniętych lub oczekiwanie krótkiej (jednozdanowej) odpowiedzi</p> <p>wcześniejsze podawanie zagadnień, o które uczeń będzie pytany (zgodnie z hipotezą współzależności języków)</p> <p>zapewnienie dłuższego czasu na sformułowanie myśli</p> <p>przygotowanie zestawu formuł wprowadzających np. opinię, tekst informacyjny, wniosek itp.</p>
Sprawdziany i testy	<p>instrukcje do zadań formułowane prostym językiem (bez metafor)</p> <p>możliwość korzystania z kart pomocniczych z listą słownictwa tematycznego</p> <p>zastępowanie wypracowań testami wyboru lub uzupełnianiem luk (z wykorzystaniem tzw. banku słów).</p>
Praca na lekcji	<p>sadzanie ucznia z pomocnym kolegą (system tutoringów rówieśniczego)</p> <p>stosowanie wizualnych pomocy dydaktycznych (prezentacje, filmy z napisami)</p> <p>monitorowanie poziomu zmęczenia poznawczego (częstsze przerwy)</p>

Źródło: oprac. aut.

6. Narzędzia wsparcia cyfrowego nauczyciela

Narzędzia do komunikacji i tłumaczeń

Te narzędzia mogą być wykorzystywane w relacji nauczyciel–uczeń oraz szkoła–rodzic.

- [Tłumacz Google](#) / [DeepL](#) – warto korzystać z funkcji tłumaczenia dokumentów (PDF, DOCX), można np. załadować kartę pracy w PDF, a narzędzie zwróci ją z zachowanym układem graficznym, ale w języku ukraińskim.
- Funkcja „Rozmowa” – niezastąpiona podczas przerw i szybkich komunikatów na lekcji. Pozwala na symultaniczne tłumaczenie mowy. Funkcja jest dostępna np. w aplikacji Tłumacz Google.
- [Obiektów Google](#) – uczeń może nakierować telefon na tekst w polskim podręczniku i natychmiast zobaczyć tłumaczenie na ekranie.

Bazy materiałów edukacyjnych

- [Zintegrowana Platforma Edukacyjna](#) – oficjalna polska platforma z materiałami do nauki w szkole i w domu.
- [Ogólnoukraińska Szkoła Internetowa](#) (Всеукраїнська школа онлайн) – ukraińska platforma z darmowymi podręcznikami i lekcjami wideo zgodnymi z ukraińską podstawą programową. Uczeń może sprawdzić dowolny temat (np. z biologii czy fizyki) w języku pierwszym, co ułatwia mu zrozumienie na lekcji w polskiej szkole (hipoteza współzależności języków).
- [Słowniki obrazkowe](#) – w internecie dostępne są darmowe materiały w formie słowników obrazkowych, np. zestawy „Moje pierwsze słowa” czy plansze do nauki języka polskiego jako drugiego, zawierające ilustracje i podpisy ułatwiające przyswajanie słownictwa.

Wsparcie nauki języka polskiego jako drugiego

- [Materiały dydaktyczne do nauki języka polskiego](#) – pakiet materiałów do nauki języka na poziomie A1 oraz A2 z elementami B1, B1 z elementami B2, a także materiały dla dzieci.
- [Po polsku po Polsce](#) – interaktywna platforma do nauki języka polskiego z elementami języka edukacji szkolnej, zawierająca także moduły dotyczące kultury polskiej i realiów życia w Polsce.
- [Welcome at School](#) – interaktywna platforma do nauki języka polskiego z elementami języka edukacji szkolnej.
- [Katalog materiałów Wordwall w języku ukraińskim](#) – gotowe zestawy zadań, umożliwiają naukę przez zabawę.
- [Quizlet](#) – fiszki z obrazkami i nagraniami audio (np. „Przybory szkolne”, „Czasowniki w klasie”).
- [LearningApps](#) – setki interaktywnych ćwiczeń (łączenie par, kategoryzacja) dostępnych w języku polskim i ukraińskim.

Narzędzia wspomagające wizualizację

- [Canva](#) – gotowe szablony map myśli, infografik i instrukcji obrazkowych. Nauczyciel może stworzyć wizualny plan lekcji (np. „Plan na dzisiaj: 1. czytamy, 2. piszemy, 3. przerwa”).
- [Arasaac](#) – baza darmowych piktogramów, które można wykorzystać do oznaczenia przestrzeni w szkole lub tworzenia kart procedur (np. jak zapisać się na obiad).

Materiały do działań integracyjnych

- [Śladami słów i kultur. Spacerownik miejski](#) – specjalny zeszyt ćwiczeń zachęcający do kreatywności, pomaga rozwinąć wyobraźnię dzieci, zachęcić do współpracy i nawiązywania relacji służących zakorzenieniu się w miejscach, które są dla dzieci ważne, zawiera 43 karty pracy przygotowane z myślą o grupach czy klasach wielojęzycznych i wielokulturowych.
- [Śladami słów i kultur. Przewodnik metodyczny do spacerownika](#) – narzędzie ułatwiające pracę ze spacerownikiem.

Tabela 5

Jak połączyć narzędzia cyfrowe z arkuszem dostosowań? Przykład

Zadanie	Narzędzie online
Zrozumienie lektury	YouTube (streszczenie wideo w j. ukraińskim) + DeepL (tłumaczenie kluczowych cytatów)
Pisanie wypracowania	Słownik obrazkowy + Canva (tworzenie planu wypowiedzi w formie mapy myśli)
Sprawdzian z historii	Google Forms z włączoną funkcją tłumaczenia strony w przeglądarce Chrome (sprawdzamy wiedzę, nie znajomość języka)

Źródło: oprac. aut.

7. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w kontekście zdrowia psychicznego i wsparcia psychospołecznego w sytuacjach kryzysowych – informacje praktyczne

Piramida MHPSS powinna koncentrować uwagę kadr pedagogicznych na drugim i trzecim poziomie wsparcia ucznia cudzoziemskiego i jego rodziny oraz środowiska przyjmującego (uczniów polskich). Nauczyciele, specjaliści szkolni, rodzice dzieci polskich wykazali się dużą intuicją na początku wojny, kiedy spontanicznie podejmowali działania zapewniające zaspokojenie potrzeb pierwszego poziomu (bezpieczeństwo, schronienie, rutyna, posiłki,

podstawowe leki itp.). Z biegiem czasu szkoły wypracowały własne procedury diagnozy językowej, cyklicznego monitorowania stanu psychofizycznego uczniów (wiele szkół powołało zespoły ds. integracji, ds. uczniów cudzoziemskich itp., wychowawcy i dyrektorzy monitorowali absencję, nauczyciele konflikty i postępy w integracji, w tym relacje polsko-ukraińskie).

Nauczyciele monitorują następujące aspekty pobytu dziecka w szkole:

- 1. zaangażowanie społeczne** – częstotliwość interakcji rówieśniczych (np. liczba kontaktów, przyjaźni polsko-ukraińskich), unikanie izolacji; obserwacja i interpretacja różnic kulturowych, np. unikanie kontaktu wzrokowego jako wyraz szacunku;
- 2. ekspresja emocjonalna** – symptomy somatyczne (ból głowy, apatia) jako objawy stresu i potencjalnie traumy, występujące zamiast werbalizowanego lęku; *flashbacki* i nadpobudliwość nieklasyfikowane jako „zaburzenia zachowania”;
- 3. udział w procesie dydaktycznym** – docenienie aktywności niewerbalnej osób doświadczających trudności w komunikowaniu się po polsku (gesty, rysunki), postępy w zadaniach grupowych, zaangażowanie;
- 4. dobrostan fizyczny/bezpieczeństwo** – monitorowanie frekwencji, postawy ciała (np. napięcie mięśniowe), reakcje na hałas (*PTSD-trigger*), obserwowanie tendencji do preferowania grup jednokulturowych (faza separacji migrantów), monitorowanie i rozwiązywanie konfliktów.

Te i inne obszary obserwacji dobrze jest prowadzić systematycznie. Poniżej prezentujemy przykładowy arkusz obserwacji, który może być inspiracją do stworzenia własnego arkusza i stosowania go w klasie wielokulturowej w celach opisowych i diagnostycznych.

Tabela 6

Przykładowe kryteria arkusza obserwacji dla nauczyciela

Kryterium	Ocena w skali 1–5	Kontekst kulturowy	Możliwe działanie w ramach PPP/MHPSS
Interakcje rówieśnicze (grupowanie jednokulturowe)	Liczba (kontaktów, rozmów, wspólnych zadań, wyjść itp.) 1–2–3–4–5	Kolektywizm ukraiński	Zajęcia integracyjne, międzykulturowe projekty szkolne i pozaszkolne
Symptomy stresu	Częstotliwość 1–2–3–4–5	Somatyzacja traumy	Konsultacja z psychologiem w języku dziecka, rozmowa z rodzicami, monitorowanie absencji
Udział w zadaniach w klasie	Zaangażowanie 1–2–3–4–5	Bariery językowe	Wsparcie rówieśnicze, zatrudnienie asystenta międzykulturowego

Kryterium	Ocena w skali 1–5	Kontekst kulturowy	Możliwe działanie w ramach PPP/MHPSS
Stabilność emocjonalna	Stabilność postawy 1–2–3–4–5	Normy ekspresji	Grupy wsparcia MHPSS, włączenie i wsparcie rodziców, monitoring sytuacji rodzinnej dziecka

Źródło: oprac. aut.

Tego rodzaju arkusz obserwacji pomoże monitorować zachowania migrantów (np. Ukraińców) i ich dobrostan oraz zidentyfikować bariery. Stosowany regularnie pozwoli określić także trendy (np. spadek interakcji) i podjąć interwencję PPP lub MHPSS.

Analiza piramidy MHPSS może być początkiem refleksji pomocnej w pracy psychologiczno-pedagogicznej. Warto poddać refleksji:

- **Poziom 1 (podstawy):** Czy uczeń wie, gdzie jest toaleta? Czy ma ciepły posiłek? Czy ma swoje miejsce w ławce?
- **Poziom 2 (społeczność):** Buduj system tutoringów rówieśniczego. Integruj klasę poprzez wspólne zabawy, niewymagające biegłości językowej.
- **Poziom 3 (specjaliści):** Jeśli widzisz nagłe wycofanie, brak snu lub lęk – skieruj dziecko do psychologa szkolnego.
- **Poziom 4 (kryzys):** Ścisła współpraca z poradnią psychologiczno-pedagogiczną i psychiatrą w przypadku podejrzenia PTSD (najlepiej znaleźć specjalistów, którzy mogą rozmawiać z dzieckiem i rodzicem w ich języku).

Tego rodzaju refleksja może stanowić mocną stronę szkoły, która podejmie samoocenę zmierzającą do zidentyfikowania, które obszary wsparcia PPP/MHPSS funkcjonują dobrze, a które wymagają wzmocnienia w pracy z uczniami z doświadczeniem uchodźczym i ich rodzicami.

8. Arkusz samooceny szkoły (model MHPSS)

Wsparcie uczniów z doświadczeniem migracji i uchodźstwa

Proszę ocenić poniższe stwierdzenia w skali 1–5 (1 – w ogóle nie funkcjonuje, 5 – funkcjonuje wzorowo).

Poziom 1. Bezpieczeństwo i usługi podstawowe

Szkoła ma jasne instrukcje i oznaczenia w języku polskim i ukraińskim (np. sekretariat, stołówka, gabinet medyczny).

Ocena:

Rodzice z Ukrainy otrzymali komplet informacji – np. o bezpłatnych posiłkach, ubezpieczeniu i wyprawce – w zrozumiałym dla nich sposób.

Ocena:

W szkole wyznaczono „bezpieczne miejsce” (np. kątek wyciszenia), gdzie uczeń może się schronić w razie ataku paniki lub przebodźcowania.

Ocena:

Nauczyciele wiedzą, jak reagować na dźwięki mogące wywoływać lęk (np. alarmy próbne, nagłe hałasy).

Ocena:

Poziom 1 – SUMA:

Poziom 2. Wsparcie rodziny i społeczności (integracja)

W szkole działa system tutoringu rówieśniczego, wspierający nowych uczniów w codziennych sytuacjach szkolnych.

Ocena:

Organizowane są spotkania integrujące dla rodziców polskich i ukraińskich (np. kawa integracyjna, wspólne warsztaty).

Ocena:

Nauczyciele prowadzą lekcje wychowawcze poświęcone empatii i rozumieniu specyfiki migracji wojennej.

Ocena:

Rodzice z Ukrainy mają stały kontakt z asystentem międzykulturowym lub wyznaczoną osobą mówiącą w ich języku.

Ocena:

Poziom 2 – SUMA:

Poziom 3. Skoncentrowane wsparcie psychologiczno-pedagogiczne

Psycholog lub pedagog szkolny regularnie monitoruje stan emocjonalny uczniów z Ukrainy (nie tylko w sytuacjach kryzysowych).

Ocena:

Szkoła oferuje dodatkowe zajęcia z języka polskiego, które nie kolidują z ważnymi zajęciami integrującymi (np. WF-em czy plastyką).

Ocena:

Wymagania edukacyjne są realnie dostosowane do poziomu znajomości języka i kondycji psychicznej ucznia.

Ocena:

Rodzice otrzymują psychoedukację na temat tego, jak wspierać dziecko w procesie adaptacji.

Ocena:

Poziom 3 – SUMA:

Poziom 4. Usługi specjalistyczne

Szkoła ma aktualną bazę kontaktów do psychiatrów dziecięcych, terapeutów traumy i ośrodków interwencji kryzysowej (mówiących po ukraińsku lub rosyjsku).

Ocena:

Istnieje wypracowana procedura szybkiego reagowania w przypadku podejrzenia PTSD lub silnej depresji u ucznia.

Ocena:

Szkoła aktywnie współpracuje z poradnią psychologiczno-pedagogiczną w celu diagnozy i wydawania opinii lub orzeczeń.

Ocena:

Poziom 4 – SUMA:

9. Realizacja pomocy psychologiczno-pedagogicznej w wielokulturowym środowisku szkolnym – informacje praktyczne

Nauczyciele i szkolni specjaliści mogą wyjść poza schematy WEIRD i podejmować świadomie działania z uwzględnieniem różnic kulturowych. Budowanie szkoły wrażliwej kulturowo jest niezbędne zarówno dla ucznia cudzoziemskiego, jak i tych uczniów, którzy tworzą tzw. środowisko przyjmujące. Celem tych działań jest ochrona dobrostanu wszystkich uczniów. Tożsamość ucznia należy uznać za fundament, a nie przeszkodę. Poniżej znajdują Państwo kilka wskazówek, jak pracować poza schematem WEIRD.

1. Relacja zamiast procedury (podejście relacyjne)

W kulturach WEIRD cenimy profesjonalny dystans i trzymanie się agendy. W wielu innych kulturach (w tym często w ukraińskiej czy np. kulturach kaukaskich) zaufanie buduje się poprzez **relację osobistą**.

- Zanim przejdziesz do omawiania trudności w nauce, poświęć czas na rozmowę o samopoczuciu, rodzinie i codzienności. Dla rodzica i ucznia spoza kręgu WEIRD Twoja ludzka twarz jest ważniejsza niż Twój certyfikat.
- Dziecko czuje się widziane jako osoba, a nie jako „przypadek” do rozwiązania.

2. Kolektywizm jako zasób, a nie „niesamodzielność”

Psychologia zachodnia promuje samodzielność (uczeń ma sam rozwiązać zadanie). Wiele dzieci z innych kultur czuje się bezpieczniej, pracując w grupie.

- Pozwalaj na pracę w parach lub grupach, gdzie uczniowie mogą się wspierać (również językowo). Nie oceniaj „podpowiadania” jako oszustwa, ale jako przejaw solidarności grupowej, którą warto przekierować na tory edukacyjne.
- Praca w parach lub grupach posłuży redukcji lęku przed porażką i wzmocnieniu więzi rówieśniczych.

3. Reinterpretacja „trudnych” zachowań

Zanim nadasz etykietę diagnostyczną, sprawdź filtr kulturowy.

- Brak kontaktu wzrokowego nie musi być przejawem spektrum autyzmu ani oznaczać lęku, może to być forma szacunku wobec autorytetu (nauczyciela).

- Brak inicjatywy nie musi oznaczać lenistwa – w wielu kulturach uczeń czeka na wyraźne polecenie mistrza, a wrywanie się do odpowiedzi jest uznawane za brak skromności.
- Pytaj asystenta międzykulturowego: „Jak to zachowanie jest rozumiane w Twoim kraju?”

4. Uwaga na komunikację niewerbalną i kontekst

Kultury WEIRD są „niskokontekstowe” – mówimy wprost, co myślimy. Kultury migrantów są często „wysokokontekstowe” – wiele informacji ukrytych jest między wierszami, w gestach czy milczeniu.

- Jeśli rodzic przytakuje, nie zawsze oznacza to zgodę. Może to być uprzejmość („słyszę cię”), za którą kryje się lęk lub brak zrozumienia. Potwierdzaj ustalenia kilkakrotnie, w życzliwej atmosferze.

5. Docenianie „innego” kapitału kulturowego

Zamiast skupiać się na tym, czego uczeń nie potrafi (np. nie zna polskiej literatury), sprawdź, co wnosi do klasy.

- Pozwól uczniowi być ekspertem. Może opowie o geografii swojego regionu? Może nauczy klasę kilku słów?
- Docenienie kapitału kulturowego posłuży budowaniu poczucia sprawczości i wysokiej samooceny ucznia.

Wsparcie psychologiczno-pedagogiczne, które dostrzega ograniczenia modelu WEIRD, staje się prawdziwie włączające. Dzięki temu szkoła przestaje być miejscem „naprawiania” dziecka, a staje się miejscem, w którym jego różnorodność jest traktowana jako naturalny element ludzkiego doświadczenia.

Świadomość ograniczeń modelu WEIRD pozwala na bardziej empatyczne i skuteczne wsparcie. Szkoła powinna dążyć do bycia wrażliwą kulturowo, co oznacza, że specjalista nie tylko „leczy” czy „uczy”, ale przede wszystkim stara się zrozumieć unikalny kontekst życia dziecka, odchodząc od sztywnych schematów.

Warto zadać sobie pytania:

- Czy oceniam zachowanie ucznia przez pryzmat jego kultury, czy przez naszą własną definicję „normalności”? Przykładowo: czy głośne zachowanie to brak dyscypliny, czy inna ekspresja emocjonalna?
- Jak definiuję „sukces edukacyjny”? Czy uwzględniam w nim postępy w adaptacji i dobrostan, czy tylko wyniki testów?

- Czy pomoc psychologiczna uwzględnia duchowość, tradycję i wartości rodziny ucznia?
- Czy daję uczniowi przestrzeń na zachowanie jego tożsamości pierwotnej, traktując ją jako zasób, a nie przeszkodę w integracji?
- Czy moja definicja „grzecznego ucznia” nie jest zbyt wąska? Czy dopuszczam inną ekspresję emocji?
- Czy w moich materiałach dydaktycznych pojawiają się postacie z innych kręgów kulturowych? Reprezentacja ma znaczenie dla poczucia przynależności.
- Czy oceniam potencjał intelektualny ucznia przez pryzmat jego bariery językowej? Ryzyko efektu Pigmaliona – niskie oczekiwania generują niskie wyniki.

Praca nauczyciela w wielokulturowym i wielojęzycznym środowisku edukacyjnym przy ograniczonych zasobach własnych może stanowić duże obciążenie, co ostatecznie wpłynie na jej jakość, w tym jakość działań skupionych na pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Kluczowa dla dobrostanu nauczyciela i uczniów jest postawa wrażliwa kulturowo. Warto podjąć refleksję na temat tego, co mi pomoże być osobą wrażliwą na inne kultury – i pozostać w tej wrażliwości jak najdłużej (brak efektów, konieczność ciągłego pokonywania trudności wpływa na postawę, rodzi frustrację itp.). Dlatego sformułujemy propozycję 5 zasad nauczyciela wrażliwego kulturowo.

- Nie diagnozuj zbyt szybko – bariera językowa i szok kulturowy często przypominają trudności rozwojowe. Daj dziecku czas na adaptację (min. 6 miesięcy).
- Używaj prostego języka – **mów wolniej, unikaj metafor** i skrótów myślowych. Wspieraj się obrazkami.
- Doceniaj zasoby – pytaj ucznia o jego kraj, język i pasję. Pozwól mu poczuć się ekspertem w jakiejś dziedzinie.
- Współpracuj z rodzicami – buduj mosty, a nie mury. Wyjaśniaj polski system oceniania – dla wielu rodziców jest on zupełnie nowy. Pamiętaj, że możesz wnioskować o zatrudnienie asystenta międzykulturowego.
- Dbaj o siebie – praca z traumą wtórną jest obciążająca. Korzystaj z superwizji i wsparcia zespołu.

10. Karta mocnych stron ucznia

Poniżej przedstawiono propozycję Karty mocnych stron ucznia, zaprojektowanej jako narzędzie diagnostyczno-relacyjne. Karta ta odchodzi od modelu „deficytów” (tego, czego uczeń nie umie) na rzecz „zasobów” (tego, co uczeń już posiada).

W pracy z uczniem cudzoziemskim cenna jest ciągła refleksja na temat potrzeb uwarunkowanych kulturowo, które – z uwagi swoje na kompetencje akademickie i kulturowe – nauczyciel może przeoczyć lub których sygnały i przejawy może błędnie zinterpretować. Karta może wspierać budowanie relacji szkoła–dom i służyć obiektywizacji perspektywy nauczyciela.

Karta mocnych stron ucznia

(wywiad z rodzicem)

Imię i nazwisko ucznia:

Data wypełnienia:

Klasa:

1. ŚWIAT RELACJI I BEZPIECZEŃSTWA (teoria przywiązania)

Cel: Określenie, co daje dziecku poczucie bezpieczeństwa w nowym otoczeniu.

Kto jest dla dziecka najważniejszym oparciem w rodzinie?

(Z kim jest najsilniej związane?)

.....
.....

Co pomaga dziecku, gdy czuje lęk lub stres?

(ulubiony przedmiot, aktywność, konkretny sposób rozmowy)

.....
.....

Jak dziecko reaguje na nowe osoby i sytuacje?

(Czy potrzebuje czasu na obserwację, czy szybko nawiązuje kontakt?)

.....
.....

2. DIAGNOZA TALENTÓW (inteligencje wielorakie)

Cel: Odkrycie obszarów, w których dziecko czuje się kompetentne poza barierą językową.

Zaznacz obszary, w których dziecko wykazuje szczególne zainteresowanie lub łatwość:

- Logiczno-matematyczny** (liczby, zagadki, gry logiczne)
- Wizualno-przestrzenny** (rysowanie, klocki, orientacja w terenie, grafika)
- Cielesno-kinestetyczny** (sport, taniec, prace manualne, ruch)
- Muzyczny** (śpiew, instrumenty, wrażliwość na rytm i dźwięki)
- Przyrodniczy** (zwierzęta, rośliny, dbałość o ekologię)
- Interpersonalny** (pomaganie innym, przewodzenie w grupie, empatia)

W czym dziecko czuje się „ekspertem”?

.....
.....

3. MOTYWACJA WEWNĘTRZNA (teoria autodeterminacji)

Cel: Zrozumienie potrzeby autonomii i kompetencji ucznia.

Co sprawia dziecku największą radość w szkole?

(moment, w którym jest najbardziej zaangażowane)

.....
.....

Kiedy dziecko czuje dumę z siebie?

(Jakie małe sukcesy ostatnio zauważono?)

.....
.....

W jakich sprawach dziecko lubi decydować samodzielnie?

(obszary autonomii)

.....
.....

4. SPOSÓB POZNAWANIA ŚWIATA (teoria rozwoju Piageta)

Cel: Zrozumienie, na jakim etapie rozumowania uczeń operuje (uwzględniając stres migracyjny).

Czy dziecko preferuje naukę przez doświadczenie lub działanie, czy przez słuchanie lub czytanie?

.....
.....

Jak dziecko radzi sobie z rozwiązywaniem codziennych problemów?

(Szuka własnych rozwiązań, prosi o instrukcję?)

.....
.....

5. EKOSYSTEM WSPARCIA (teoria systemów)

Cel: Sprawdzenie połączeń między domem a szkołą (mezosystem).

W czym szkoła może pomóc rodzinie w tej chwili?

.....
.....

Jakie ważne tradycje lub święta z Ukrainy chciałoby Państwo, aby klasa poznała?

.....
.....

Jaki kanał komunikacji jest dla Państwa najwygodniejszy?

(Librus, SMS, rozmowa bezpośrednia)

.....
.....

ZALECENIA DLA OSÓB PRACUJĄCYCH Z DZIECKIEM SFORMUŁOWANE NA PODSTAWIE INFORMACJI Z KARTY MOCNYCH STRON UCZNIĄ

Mocna strona, na której budujemy:

Pierwszy mały krok do integracji:

Podpisy:

.....

(nauczyciel/specjalista)

(rodzic/opiekun)

Wskazówki dla nauczyciela

- Jeśli rodzic nie mówi biegle po polsku, wypełniajcie kartę w obecności asystenta międzykulturowego.
- Wypełnijcie kartę w atmosferze życzliwości (kawa, herbata), a nie w biegu na korytarzu.
- Informacje dotyczące talentów wykorzystaj na lekcjach – daj uczniowi takie zadania, by mógł zabłysnąć przed klasą mimo barier językowych. To realizuje potrzebę czucia się kompetentnym.

Autorka: Urszula Majcher-Legawiec

Redakcja językowa: Michał Pranke

Projekt okładki: Michalina Walusiak

Skład: Michał Pranke

Wydawca:

Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy

ul. Górczewska 8, 01-180 Warszawa

tel. (22) 241 71 00; www.ibe.edu.pl

INSTYTUT BADAŃ
EDUKACYJNYCH
Państwowy Instytut Badawczy

Publikacja dostępna na licencji Creative Commons

Uznanie Autorstwa 4.0.

ISBN: 978-83-68747-26-3

Wzór cytowania:

Majcher-Legawiec, U. (2026). *Pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla dzieci i młodzieży z doświadczeniem migracji lub uchodźstwa. Materiał ćwiczeniowy dla nauczycieli*. Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy.

Warszawa 2026

Opracowanie powstało w ramach zadania zleconego przez MEN pod nazwą „Dobrostan Społeczności Szkolnej”, o którym mowa w module 2. Rządowego programu wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży „Przyjazna szkoła” w latach 2025–2027.

Publikacja współfinansowana ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021–2027, działanie 04.17 „Szkoła dla wszystkich”.

Egzemplarz bezpłatny